

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 SPALIO 17 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 199 (37)

PROTAS IR IŠMINTIS

Žmogaus mąstymui apibūdinti mes turime daug sinonimų – gudrumas, išmintis, protas, netgi – klasta, ir toji reiškia mąstysenos buklumą. Tačiau kiekvienas iš jų įkūnija skirtingą aspektą, kurį galima sieti ne tik su žmogaus etika, bet ir temperamentu, gyvenimo būdu, prioritetais. Ir kiekvienas iš jų savaip nulemia žmogaus tikslus, tikslų įgyvendinimo priemones, pagaliau – ir tų tikslų svarbą, jų reikšmę ateičiai.

Šiandien pasvarstykime – kuo skiriasi protas nuo išminties?.. Mano manymu, išmintis – tai gyvenimo patikrintas protas. Jaunas žmogus gali būti labai protingas, bet išmintingas jis nebus niekada. Kad protas virstų išmintimi, jį reikia išbandyti gyvenimo laboratorijoje. Trumpiau tariant, reikia laiko. Neretai protinga mintis (tokia ji tuo metu jaunuoliui atrodo) po laiko patikrinimo pasirodo besanti klaidinga. Arba – atvirksčiai. Kvaila mintis gali pasirodyti geniali. Užtat kad galėtume teisingai vertinti ir spręsti, privalome klausyti išminties – atsisukti į praeitį, ir atsisukti iš tiesų, o ne tik skelbti, kad tai darome.

Praeitis svarbi, nes nieko naujo mes neatrandame, viskas jau seniai žinoma. Kuo naujesnė šiandien atrodo idėja, tuo seniau ji užmiršta. Praeitis – mūsų išminties ir teisingų sprendimų lobynas. Ne veltui yra sakoma – žmogus, neprisimenantis praeities, neturi ateities ir tik kvailys gali tvirtinti, kad anksčiau žmonės buvo ne tokie protingi, kaip dabar. Ne veltui mūsų protėviai šeimos senolių sodindavo garbingiausio vieton ir jo žodis būdavo lemiamas.

Žinoma, nereikia garbinti praeities ir jos sureikšminti – joje buvo visko, ne tik išminties, pakankamai ir kvailumo, ir tamsumo. Kaip ir dabar. Tačiau ne veltui senovės romėnai sakydavo, kad žmogus, nežinantis istorijos, yra vaikas. Taigi istorijos pamokų mes neturime pamiršti – turime kiekvieną kartą mokytis, kad neliktume vaikai, *tabula rasa*, kurioje vietoj praeities pamokų įrašų plyti balto popieriaus dykuma.

Visi mes žavimės literatūros kūriniais, sukurtais prieš šimtus ir tūkstančius metų, o pavartę senąją spaudą, atrandame daug išmintingų dalykų – unikalią kritiką, vertinimo novatoriškumą, labai įdomių sąsajų su šia diena. Nedovanotina būtų šia išmintimi nepasinaudoti – juolab jei laikome save protingais.

Petras Mendeika

Redaktorės prierasas: Taigi šia proga, norėdami kūrybiškai prisiminti praeitį ir jos pamokas, pradėdame naują rubriką – „Draugo“ bendraamžiai“, kurioje skelbsime ištraukėles iš senosios, prieškarinės Lietuvos spaudos. O kadangi „Draugo“ priedui svarbiausi yra meno ir kultūros klausimai ir problemos, stengsimės rasti tai, kas įdomu ir aktualu šiai sričiai.

M. Katiliūtė. Našta. 1934 m. „Židinys“

KELEIVIS IŠ LYGUMOS

Kažkur toli toli – atrodo, be ribų,
Be bruožų ir spalvų nuklysta lyguma
Kaip žodžiai paskiri iš tų tylių kalbų,
Kurių tu negali užmiršt nė liepiama...

Kažkur toli toli... Ir medžiai tie gale
Laukų, – manding ir tie keliauja vis tolyn.
Tik kodėl jų dabar atvėsusia žole
Šešėliai neseka – suprasti negali.

Praeina kažin koks keleivis pro mane.
Pailsęs. Koja jo viena visai basa.
A, puolęs bus jisai. Ta koja kruvina.
Tik tos keistos ugnies – iš kur tiek akyse?

Venancijus Ališas

„Židinys“, 1934 m. liepos mėn.

Kitame numeryje:

- A. Bikulčienė: kunigą K. Olšauską prisimenant.
- Vlado Šimkaus poezija.
- Knyga apie vitražo meistrą Albiną Elskų.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Petras Mendeika. Protas ir išmintis.
- 2-as psl. „Draugo“ bendraamžiai. „Židinys“.
- 3-as psl. Pranas Visvydas. Eilėraščiai.
- 4-as psl. Kęstutis A. Trimakas. Įvadas į R. Šerelytės kūrybą.
- 5-as psl. R. M. Lapas. Beieškant nuostabaus Eldorado...
- 6-as psl. P. Dumšienė. Karūžiškė tūkstantmetei Lietuvai.
- 7-as psl. Jūratė Vyliūtė. Netekome Slavos Žiemelytės.

„Draugo“ bendraamžiai

„Židinyš“

Šiaulių Teatras vaidina Kudirkos „Viršininkus“. Šiais metais gyvai prisiminėme Kudirką: ir paminklą pastatėme, ir minėjimus rengėme. Tarė savo žodį ir teatras. Štai šiauliškiai pasiėmė inscenizuoti Kudirkos „Viršininkus“, o kauniškiai pastatė patį „Vinčą Kudirką“. Žinoma, Kudirkos veikaluose teatrui medžiagos, ypač komizmo, yra apšči, o pats jo gyvenimas – tikra tragedija. Tad mūsų teatro kūrėjai, pakrypę šiemet į inscenizavimo meną, negalėjo ir pro Kudirką praeiti.

Kudirkos „Viršininkus“ Šiaulių Teatras vaidino Klaipėdoje lapkričio 2 d. Iš Kudirkos satyrų sulipdytas net 5 veiksmų šaržas. Tekstą sudaręs p. A. Rūkas, o jį perdirbęs pats B. Dauguvietis. Lipdinio turinyje matėme ne vien įvairių laipsnių (apskrities viršininkas, valsčių sekretoriai, policininkai) rusų valdininkus su žmonėmis, bet ir atskirus lietuvių visuomenės atstovus (mokytoja, knygnešį, viršaitį, ūkininkus), net žydą ir dvarininką vokiečių. Vadinasi, norėta plačiai pavaizduoti mūsų tautos gyvenimą spaudos draudimo laikais.

Rusų valdininkai palikti visai kudirkiški: nemokšos, girtuokliai, karjeristai, kyšininkai. Viršaitis Pimpė – baisiausias molio Motiejus, ūkininkas Kirvelis – kažkoks bails ir pataikūnas, o vokiečių baronas Liebenbock dar net donžuanas. Teigiami žmonės išprausti bene tik mok. Audra ir knygn. Gražys.

Viso veiksmo centre turėtų stovėti naujai atvykęs apskrities viršininkas Kruglodurovas. Žydas Mendelis, trys valsčių sekretoriai, viršaitis Pimpė ir dvarininkas padeda jam išspręsti kyšių ėmimo klausimą, ir visa dramatinė akcija pasibaigia. Nebuvo ji čia reikiamai išplėtota.

Dar menkesnis antrasis intrygos siūlelis, kuriuo inscenizuotojai norėjo parodyti visą mūsų šviesuomenės kovą su rusais dėl spaudos ir tautos laisvės. Ji čia tikrai nevykusiai teiplydyta, nors pabaigoje laimėjimas, žinoma – mūsų. Tad tie šiauliškių „Viršininkai“ nei žinomoji Kudirkos satyra, nei vykęs naujas dramos veikalas.

Juoko vis dėlto buvo daug, ypač tiems, kurie dar gerai atsimesna rusų laikus. Kai kurie Kudirkos satyros elementai nebuvo tinkamai panaudoti (pav., išeinamosios areštas), bet sugalvota daug ir naujų. Toks barono Liebenbocko vaidmuo lyg tyčia klaipėdiečiams ir p. Krameriumi sugalvotas. Tačiau ta jo pusiau vokiška, pusiau lietuviška kalba tikriaisiais lietuvininkams nebuvo maloni.

Vaidino puikiai. Ypačiai tipingas išėjo p. Radevičiaus žydas ir p. Bindokaitės Pipinė, daboklės prižiūrėtoja. Patį Kruglodurovą vaidino p. Kupstas, kažkaip dar visai nepriėjęs šiauliškių tarpe.

J. Trs.
„Židinyš“,
1934 m. lapkričio mėn.

Knygos ir žurnalai. A. Rachmanova. Studentai, meilė ir čeka. Vienos rusės studentės dienoraščiai iš Rusų revoliucijos. Du tomai, 268 + 248 p. „Žaibo“ leidinyš. Išvertė A. Pauliukonis. Abu tomai kaštuoja 5 litai.

Rachmanova yra rusų emigrantė rašytoja, dabar gyvenanti svetingoje Austrijos žemėje.

Išgarsėjo paskutiniaisiais metais savo dienoraščiais, kurie išversti į visas didžiąsias Europos kalbas. Pirmoji tų dienoraščių dalis, romanas, pavadintas „Studentai, meilė ir čeka“, dabar yra išverstas ir lietuviškai. Taip pat verčiamos kitos jos trilogijos dalys: „Moterys raudonojoje audroje“ ir „Ottakringo pienininkė“.

Iš antraštės gali daug kam pasirodyti, kad tai yra koks kriminalistinis „nuotykių romanas“, kuriais dar netaip seniai buvo be saiko užversta lietuviškųjų knygų rinka, tačiau iš tikro taip nėra. Tai yra t i k r i studentės Aleksandros Rachmanovos, dabar jau filosofijos daktarės, turtingos sielos moters, išgyvenimai didžiųjų rusų tautos ir valstybės sukrėtimų metu, pradedant 1916 ir baigiant

1920 metais. Linksma, be rūpesčių gyvenimas prie tėvų, studijos universitete (septyniolikinkės „gyvenimožiūra“), Didysis karas, revoliucija, bolševizmas ir anarchija, didžiausi barbariškumai ir švelni, visa atleidžianti ir sielą nuskaidrinanti krikščioniška meilė, susijęs su prakilniu erotizmu, visa tai taip gyvai supinta į intriguojančią įvykių giją, jog veikalą skaitai su pamėgimu nuo pat pirmojo iki paskutinio puslapio. Galima būtų pasakyti, jog tai yra knyga, paties gyvenimo parašyta. Daugelį čia parašomų įvykių atsimesna ir ne vienas iš mūsų inteligentų, ėjusiu mokslus Rusų mokyklose.

Tačiau ne patys įvykiai ir ne istorinė tiesa turi svarbiausios reikšmės. Autorės pirmoji eilė užfiksuoti psichologiniai momentai, parinkti toki personažai, kurie itin ryškiai charakterizuoja ruso sielą ir ypač gerai padeda suprasti bolševizmo psichologinę pusę. Rašytoja, nors ir yra jauna, bet ne be talento. Į gyvenimą žiūri sveikai, realistiškai. Ji pati nori „savo rankomis nusikalti savo likimą“, nori pažinti, kas yra vargas ir kentėjimai ir koks vis dėlto, nepaisant visų rusų revoliucijos žiaurumų, nuostabiai gražus yra gyvenimas – žmonėms, „kurie savo tėvynėje neteko tėvynės“.

Šiurpulingas rašytojos jaunystės gyvenimas nėra tačiau jos vienos pačios likimas. Tai likimas šimtų ir tūkstančių jos tautiečių, kurie gyvena be jokios ateities, be šviesesnio rytojaus. Veikalas baigiamas žodžiais: „Ar išauš tau pavasaris, mano Rusija?“

Dienoraščių kalba gyva, stilius lengvas ir nekomplikuotas, ryškus, intriga įdomiai suregzta. „Žaibo“ veikalas išleistas neblogai. Vis dėlto pageidautina, kad būtų daugiau dėmesio kreipiama į leidinių estetiškąją pusę. Geri veikalai turi būti gražiai ir išleidžiami.

P. B.
„Židinyš“,
1934 m. gruodžio mėn.

Apžvalga. Menas. Recenzentas ir autorius. Be recenzento neapsieisi, kai skaitytojas nėra priaugęs rašytojo, kaip yra atsitikę su Dobilo „Blūdu“. Neapsieisi ir kada rašytojas nėra priaugęs skaitytojo, kaip buvo su „Klaikumos“ romanu.

Neapsieisi pagaliau, kai skaitytojas knygą turi išsirinkti iš daugelio. O šiais metais leidimas kaip tik pagyvėjęs. Per 4 mėnesius išleistų arti 80 grožinės literatūros veikalų neperskaitysi. Taigi mūsų sąlygose recenzento rolė – padėti skaitytojui knygą išsirinkti, apsaugoti nuo netekusios knygos ir pakelti skaitytoją iki vertingos knygos. Gal dar autorių pamokyti? Šiandien autorius beveik nesiduoda mokomas, tai šis uždavinys atkrinta, ir recenzentas lieka tarpininku tarp skaitytojo ir autoriaus.

Tačiau recenzentas ne visada pataiko savo uždavinį atlikti. Dėl keleto priežasčių. – Viena, atsitinka, kad rekomenduoja ar nerekomenduoja knygą tik dėl to, kad jos autorius yra recenzento asmeninis draugas ar nedraugas. Tuo pakertamas recenzento objektyvumas. Antra, įvesdamas skaitytoją į veikalą, recenzentas, pasitaiko, apie viską prikalbės, bet nenurodys esminių veikalo bruožų, į kuriuos skaitytojo akys būtų atkreiptinos. Arba kalbės bendriniais posakiais, tinkamais bet kuriam veikalui. Dėl to recenzija išeina sieksninė, bet nekonkreči. Tokiai recenzijai nebūtinai net pats veikalas perskaityti. Ir yra susidarius nuomonė, kad kai kurie recenzentai tik pavarto knygą ir rašo recenziją. Šis trečias dalykas griauja pasitikėjimą recenzento rimtumu.

O esti dar blogiau (ir tai pasitaiko dažnokai!), kada recenzentas, neužtenkamai įsigilinęs į veikalą, bara autorių už tuos dalykus, apie kuriuos tasai visai nekalba; pageidauja įdėti dalykų, kurie pačiam veikale yra.

Jeigu suminėtos recenzento „nedorybės“ tik pakerta pasitikėjimą recenzija, tai dar žalingesnė „nedorybė“, kada recenzentas ima su panieka, su ironija žiūrėti į veikalą. Ir ne tiek į veikalą, kiek į patį autorių, kvestionuodamas jo lietuviškumą, sodindamas į kriminalistų suolą, į neišmanėlius, į Kalvarijos kandidatus. Net koktu.

Šitokis nedžentelmeniškumas nustato autorių prieš recenzentus iš viso. Turim užtenkamai faktų, kad rašytojas su panieka mostelia į recenzentą. Kitas atsikirsdamas paskirs recenzentui savo kitos knygos įžangą, sudės jo garbei vanojamą eilėrašį, savo autobiografijoje išvadins kritiku kabutėse. Kitas net replikuos recenzentui: girdi, esi nenuoširdus, nekompetentingas. Ir išauga neapykanta tarp recenzento ir autoriaus. Juo labiau dabar, kada ir autoriai yra tokie jautrūs, kaip ta pasakos pana, kuri pro devyneris patalus pajutusi po šonu žirnį. Autoriai, paliešti recenzento, taip nemoka savo ambicijos suvaldyti, kad net atsikaso skaityti tuos laikraščius, kurie apie jų veikalą nepalankiai yra atsiliepę. Jeigu neliuopsinsi, sako, visai nerašyk. Dėl to kai kurie recenzentai, nenorėdami subjektyviai liaupsinti ar peikti, dažnai ryžtas visai tylėti. Tada ir imas jų vietoj recenzuoti tokie, kuriems aukščiau suminėtos „nedorybės“ nėra tokios baisios.

Ar nauda iš to rašytojui, ar nauda skaitytojui, ar nauda iš viso lietuviškai knygai? – Tiek rašytojams, tiek skaitytojams, atmetus asmenišką ambicijas ir asmenišką sąskaitą, būtų siektina sąžiningos, nuoširdžios, nusimanančios ir dėl to autoritetingos recenzijos.

Sąžiningam, nuoširdžiam ir džentelmeniškam recenzentui reikia ir teorinio nusimanymo ir įgimtosios bei išlavintosios nuojautos estetiniams dalykams. Neseni tie laikai, kada mūsų stipriausi recenzentai buvo tie patys rašytojai poetai Radzikauskas, Mykolaitis. Jie buvo autoritetai ir skaitytojui ir autoriui. Ar nepamėgintų ir dabar rašytojai patys išauginti iš savo tarpo recenzentų, kurie ir teoriškai būtų paruošti ir rašytojo dvasią geriau jauste nujaustų. Tiesa, geriausias poetas dar nebūtinai yra geriausias kritikas (ir tos problemos čia visai nespėsim!), bet mūsų aplinkybėse ir rašytojui ir skaitytojui gal jie būtų geriausi autoritetai, kurių taip pasigendama ir recenzijos srity.

J. A.
„Židinyš“,
1934 m. liepos mėn.

Pranas Visvydas EILĖRAŠČIAI

KLEINER WANNSEE

Istorijai knietėjo
sugriauti rūsčią sieną.
Su ja pradingo ir mūsų
susitikimo ženklas.

Išnyko šimtai mėnesių
be mirksnio su tavimi.
Skaičiau, kaip Heinrich
von Kleist 1811 metais
Berlyne su Henrietta
Vogel nusižudė Kleiner
Wannsee vietovėje, kur

Tristano–Isoldos gatvių
sankryžoj paklydęs trumpai
dairiausi pokario laiku
dar be tavęs, nežinodamas,
jog ten netoli palaidoti
„Sukulto ašočio“ autorius
ir jį mylėjusi vėžio auka,
rašytoja Henrietta.

Stebiuosi – buvimo taurė
yra pilnutėlė! Nemanau,
jog šie metai dovanos man
tai, ko anieji pagailėjo –
bent dieneles su tavimi
bet kur planetos sode.

POETĖ

Poezijos vakare atsidūręs
jautės nesavas. Užė ausyse
erdvė. Šoko salės parketas.
Dairės draugų. Rado kišenėj
nedidelį juodą šachmatų rikį,
pamestą pernai nežinia kur.

Virš įėjimo durų portretai
šį sykį atrodė itin laimingi.
Rinkosi žmonės, sėdosi, laukė,
Ir netikėtai, jai pasirodžius,
mintyse iškilo pilis Piranesi.

Lyrika! Lyrika! Sušuko poetė,
Ėmė skaityti Bložės noktiurnus.
Balsas tylus kaip lakštutės.
Turinio prasmės dingo visatoj.

Veidas jos, lūpos ir šypsena
veikė labiau jį nei subtilumai

verlibro. Grįžęs namo neužmigo
ilgai. Ryto sapne ir vėl pilis
iškilo. Menėj tipeno lakštutė.
Priėjęs jai pabučiavo ranką.

V. Šleivyte. Natura morta.

SESUO

Bevertant senas fotografijas
gedulo šydas pojūčiams tinka.
Retas gi būna ilgesio metas.
Dienų apvaldytai fiziologijai
juk reikalinga rami pakrantė.

Kiek laiko atoslūgis tęsis?
Tiksliai nežino net vandenynas.
Bet širdyje nušvinta bruožai
kadais sumanytos elegijos apie
vaikystėj numirusią sesę Irutę.

Buvo ruduo Kauno Žaliakalny.
Ji – kūdikis nukrito nuo stalo,
sutrenkė galvą, pasirgo ir mirė.
Vienintelė mūsų sesuo. Mamos
numylėta dukrelė. Verkėm visi –
trys broliai ir mūsų motulė.

RIO HONDO PRELIUDIJA

O kad galėtų senkanti upė
bent dalį sausros nuplukdyti
drauge su viksvų likučiais
į ošiantį vandenyno glėbį,
būčiau išsivadavimo vertas.

Cementiniame Rio Hondo dugne

išgirsčiau planetos alsavimą,
nuo kalnų riedančių akmenukų
ir kaktusų spyglių klegesį.

Tegul ji teka vis laiminama
grafitų simbolikos krantuose,
saugome malūnsparnio skrydžių,
tegul dumbly stryksi žuvėdros.

Kaip Salvadora Dali drobėj,
mūsų gyvenimo patetika klesti,
papuosta drėgnų vijoklių pynėm.
Pernokę vaisiai pūva dubenyje
šalia rūdijančio durklo. Bijo
smurto laukinės patvorių rožės
baruose krūpsi šokančios mūzos.

Būtų gera pavirsti Rio Hondo
vagoje šėlstančiu lietaus šuoru.
Savy įsisupus išeiti į miestą,
aplankyti Bell Gardens užėigą,
su kitais pūsti glėbų trimitą.
Trumpam tapti visatą mylinčiu
herojumi. Būti tuo, kas geba
ir sausroje šokdinti sielą.

Tegul ji neša emocijų flotilę,
Skandina mūšoje, su gličiom
jūržolėm kloja rudeniui guolį,
būsiu išsivadavimo vertas.

KREOLĖS BALADĖ

Ji krito į akį iš artimo tolio
San Luis gatve praeinanti kreolė.
Rytai skubėdavo pro mano langą
į neveluojantį autobusą Penktą.

Pakako siauro žaliūzės tarpelio
pamilti jos eisenos dažną detalę.
Įsivaizdavau su ja ateity pakilti
gondoloje virš greitkelių, tiltų.

Bet vieną liepos rytmetį ji nepraėjo,
bet pravažiavo Forde pro mano langą.
Prie vairo jaunas individas sėdėjo,
per petį jai užmetęs tvirtą ranką.

Ir supratau: pažintis tikrai iš tolo
yra bevertė kaip išsekęs rokenrolas,
ar į vartus neįmuštas pergalės golas.
Geriau Grenlandijos baltoje tundroje
būtų mane apėmus kita lemties pagunda.

ĮVADAS Į RAŠYTOJOS RENATOS ŠERELYTĖS KŪRYBĄ

Kęstučio A. Trimako apžvalga Renatos Šerelytės pastabos

Jau anksčiau negu Renata Šerelytė pradėjo redaguoti „Draugo“ šeštadienio *Kultūrą*, žinojau, kad ji yra rašytoja. Tai šen, tai ten pastebėdavau jos pavardę. Neseniai perskaičiau jos romaną *Mėlynbarzdžio vaikai*. Mane sudomino tiek šio romano tematika, tiek autorės įsijautimas į veikėjų vidų, tiek vaizdingas pasakojimo stilius, kuriuo rimtame ir net skausmingame tekste ji sugebėjo paberti daug gardaus humoro. Vis labiau susipažindamas su jos rašytine kūryba, nustebau: 1) autorės ankstyvu teigiamu įvertinimu (ji baigė studijas 1994 metais, ir vos išleidusi pirmus kūrinius, buvo įvertinta svarbiomis premijomis); 2) josios kūrybinio produktyvumu; 3) literatūrinių žanrų įvairove. Be to, domino mane ir jos susipažinimas su tokiais Vakarų pasaulio mąstytojais, kaip Teilhard de Chardin, C. S. Lewis ir G. K. Chestertonas.

Renata, Jūs jau parašėte ir išspausdinote tris romanus. Pirmasis, vardu *Lėdynmečio žvaigždės*, pasirodė 1999 metais ir buvo premijuotas svarbia Žemaitės premija. Romane vaizduojate panašiu, kaip Jūsų, keliuėjusią jauną moterį (studijavo filologiją Vilniaus universitete, dirbo redakcijoje), bet savo kūryba negalėjusią prasimušti į viešumą. Tad ji patiria ledynmetį ir nepasiekia siekiamų žvaigždžių. Audingos Peluritytės recenzijoje (*Gimtas žodis*, 2001, nr. 1) užtinku, kad tematiką traktavote giluminiai atidengdama pagrindinės veikėjos sąmoninį pasaulį, pasinaudojant ir sapnų vaizdiniais, kažkaip įdomiai įpindama ir Čarlzo Darvino evoliucijos teoriją, kuriai, atrodo, prieštaravote.

Na, ledynmetis – irgi savotiška metafora, kaip ir Mėlynbarzdžio vaikai, kaip ir Vardas tamsoje... sakyčiau, jos iliustruoja dvasines būsenas. O jos – pakankamai universalios. Labai svarbios – iniciacijos į suaugusiųjų pasaulį, kuris atrodo visiškai kitoks, nei vaiko, kur kas skurdesnis ir žiauresnis, be paslaptingo mitiškumo, kuris toks artimas vaiko sielai. Man visada labai svarbi buvo pasaka. Taip pat – mitas (su graikų mitologija susipažinau gana anksti, vaikystėje, labai juos mėgau). Dar – sapnas. Įvairūs skausmingi ir baisūs gyvenimo įvykiai neretai keisčiausiai transformuodavosi sapnuose. Taigi laikau ir sapnus savotiškais „mitais“. Šios trys sąvokos man giminingos. Na, o Darvino teorija... ji turėjo ir tebeturi ir šalininkų, ir priešininkų, tačiau kas gali paneigti, kad ir ji yra sapnas?..

Jūsų antrasis romanas – *Vardas tamsoje* (2001 m.). Pagrindinė veikėja: tardytoja nedideliame Lietuvos miestelyje, nors suaugusi, dar tebeidealizuoja jaunystėje turėtą numylėtinį, jos muzikos mokytoją, kuris vėliau jos gyvenime pasirodęs prisipažįsta buvęs KGB agentu ir nužudęs ne vieną jauną merginą. Pamėgęs muziką, bet ir žmogžudys. Jį kartais apima jausmas, kurį apibūdina klausimu: „Gal man... šizofrenija?“ Ar tai pasiteisinimas, ar rimta savijauta? Recenzijose pastebima, kad skaitant romaną vietomis nebeaišku, „kur baigiasi realybė ir prasideda haliucinacijos“. Sigitas Parulskis net klausia, ar tardytoja ir jos mylimasis nėra tas pats asmuo. Knygos skaitytojais ir net recenzentais pageidauja aiškumo. Tačiau įtariu, kad šiuo romanu, pavadintu *Vardas tamsoje*, autorė pavaizduoja, jog kartais gyvenime sunku ar net neįmanoma rasti kitų ar net savo vardo.

Šį romaną rašiau po 2002 m. Frankfurto knygų mugės, kur buvo choru reikiama, kaip mums,

lietuviams, reikia euronovano, kokia gėda, kad mes jo dar neturime... Taigi visa tai, kas šiame romane susiję su KGB, kriminalistika ir meile, sakyčiau, yra duoklė tam reikiančių euronovano gerbėjų chorui. O šiaip – kadangi kažkuriuo laiku domėjausi kriminalistika (namuose turiu netgi tokią knygą – „Kriminalistikos keliai ir klystkeliai“ apie teisminės medicinos istoriją nuo Bertiljono iki daktiloskopijos ir toliau), tai yra ir duoklė kriminalistikai. Ir – mėgstamiems kino režisieriams, tokiems kaip D. Lynchas, sukūręs „Twin Peakso miestelį“. Ir – muzikai, dainavimui, kurį nuo vaikystės mėgstu (savo laiku buvau miestelio savi-veiklos žvaigždė). Ir apskritai – į šį romaną reikėtų žvelgti kur kas paprasčiau, juo reikia tiesiog mėgautis (jeigu išeina, aišku, nes kiti tai gal skaitydami ir susinervins).

Ir nereiktų įsivaizduoti tardytojos ir jo mylimojo kaip vieno asmens, kaip tai įsivaizduoja Sigitas Parulskis. Aš palieku personažams atskiro egzistavimo laisvę.

Trečiasis romanas – *Mėlynbarzdžio vaikai* (2008 m.). *Mėlynbarzdis* – ne tik kietas, bet ir sadištkai žiaurus autoritarinės, diktatūrinės sistemos vyro simbolis. Romanas piešia tokio vyro-tėvo elgesio tragiškas pasekmes žmonai ir vaikams sovietinės visuomenės fone Lietuvoje. Manau, kad iš trijų Jūsų parašytų šis romanas *Kultūros* skaitytojams gali būti įdomiausias; tad planuoju jį pasvarstyti atskiru straipsniu.

Taip, daugelis skaitytojų Mėlynbarzdį sieja su autoritarinės sistemos simboliu. Su sovietine sistema. Tačiau nereiktų šios sąsajos paversti šablonu. Mėlynbarzdis gali būti ir šių dienų aktualijų herojus. Sadistai augo ir brendo ne tik sovietinėje sistemoje. Jų yra visur. Ir jų aukų – taip pat.

Išspausdinti keturi Jūsų novelių rinkiniai: *Žuvies darinėjimas* (1995), *Balandų ratas* (1997), *O ji tepasakė miau* (2001) ir *Balzanuotojas* (įvertintas G. Petkevičiūtės-Bitės premija). Už novelės, publikuotos literatūros mėnraštyje „Metai“, Jums paskirta A. Vaičiulaičio premija (2001). Jūsų daugelio novelių tekstai – apie moterų patirtį dabartinėje Lietuvoje: kaip jos palieka kaimą, kuriame augo, persikelia į miestą, jų svajonės gyvenime neišsipildo ir jos gyvena prisiminimais, gal juos pasaldindamos savo fantazija. Man įstrigo ši pastaba vienoje recenzijoje: „Renatos Šerelytės veikėjos gyvenimo prasmės ieško praeities atspindžiuose ir pasinerdamos į autorefleksiją.“ Ar tiesa, kad Jūs daugiau rašote apie moteris, nes geriau jas, negu vyrus, pažįstate?

O, aš nepažįstu netgi savęs – kur jau ten man pažinti visą moters ar vyro sielos gilybę... tiesiog stengiuosi išiklausyti. Būti to žmogaus vietoje. Nesvarbu – vyro, moters, vaiko. Juk žmogaus dvasia neturi lyties. O kad veikėjas ieško gyvenimo prasmės praeityje – kas čia keisto?.. Kur gi jos ieškoti, jei ne praeityje?.. Juk nebūtina suprasti praeitį tik kaip seniai praėjusį laiką ir tik kaip gražų ir malonų laiką – praeitis gali būti praėjusi minutė, ir netgi skausminga minutė, bet ji gali būti labai turtinga. Mes juk ir gyvename praeityje visą laiką – juk dabartis kaip konkretybė neegzistuoja, o ateitis – tuo labiau. Taigi veikėjas, kuris nesuvokia savo praeities kaip esamojo laiko, man atrodo nelabai natūralus.

Jūsų pirmieji du romanai išversti į lenkų kalbą, o pats pirmasis – dar į vokiečių. Daug novelių išspausdinta kitomis kalbomis: anglų, prancūzų, vokiečių, italų, ispanų, lenkų, švedų, kroatų, čekų, gruzinų. Kas patraukia kitakalbius domėtis Jūsų kūryba, ypač novelėmis?

Sunku pasakyti. Turbūt – tie dalykai, kurie bet kokios tautos žmogui yra aktualūs, bendri. Be to, juk daugeliui užsienio skaitytojų labai įdomus

„Balandų rato“ nugarėlė su rašytojos nuotrauka. Fotografė Vlada Inčiūtė

mūsų nacionalinis savitumas. Atsimenu, kokios keistos vokiečių skaitytojams atrodė mano „Lėdynmečio žvaigždės“. Kažkokia mergina pasakė: „Argi žmonės gali taip gyventi?..“ Tuos žodžius galima įvairiai interpretuoti. Ir kaip savotišką siaubą. Ir kaip gailestį. O gal – kaip pavydą. Juk iš tiesų taip, kaip mes, galbūt daugelis vadinamųjų gerovės tautų nebegyvena. Jie jau visiškai civilizuoti, o mes – dar ne. Mes – laimingesni. Nes esame „laukiniai“. O „laukiniai“ neretai laimingesni už civilizuotuosius.

Kitas Jums sėkmingas žanras yra nuotykinės istorinės apysakos jaunimui. Minimos dvi knygos, abi išspausdintos 1997 m.: *Jundos lemtis* ir *Prakeiktas kardas*. Pirmajai iš jų paskirta Šarūno Marčiulionio premija. Vedamajame „Už gyvą istoriją vaikams“ („Draugas“, *Kultūra*, 2009.04.04) išreiškėte reikalą branginti vaikus kaip didžiausią Lietuvos turtą – tiek ugdant jų kūrybingumą, tiek gyvai ir vaizdingai perduodant jiems Lietuvos istoriją. Nujaučiu, kad Jūsų istorinės apysakos paaugliams yra to Jūsų rūpesčio vaisiai. Juk turite ir savo vaikų.

Esu dėkinga Kaziui Almenui už tuomet pasiūlytą galimybę padirbėti jo kuriamo istorinių apysakų ciklo baruose. Darbas buvo ir sėkmingas, ir naudingas. „Jundos lemtį“ man ir šiandien ne gėda paimti į rankas. Žinoma, svarbiausias dalykas – kad vaikai tas apysakas skaito. Juk Lietuvos istorija nėra prastesnė už kitų tautų istoriją. Reikia tik išmoningai ją pateikti. Ir nebijoti kontroversiško jos vertinimo.

Rašote ir scenai. Radau išvardytas Jūsų tris pjeses: *Žvakelė šv. Pranciškui* (1999), *Šikpuodis* (2001) ir *Stoglangis* (2001), kuris, 1999 metais dar neišspausdintas laimėjo premiją vaikų ir paauglių teatro srityje. Jūsų vyras Petras Mendeika yra režisierius. Tad turbūt visos šios pjesės jau pasirodė scenoje. Kaip tas pjeses sutiko jaunieji žiūrovai?

„Žvakelė šv. Pranciškui“ pastatė vitražinių lėlių teatras „Vaivorykštė“, pjesę negražiu pavadinimu „Šikpuodis“ kaip pjesės skaitymus įrašė Keistuolių teatras, vadovaujamas A. Giniočio, „Stoglangis“ irgi sulaukė „skaitomos“ pjesės liki-

Nukelta į 8 psl.

Beieškant nuostabaus Eldorado ...

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Kokie keisti ir vaikiškai laimingi žmonės:

Jie blaškosi gyvenime, nerasdami kažko, –

Ir verkia, lyg nubudinti vaikai, grįžtą iš nuostabios sapnų kelionės,

Ir kaip vaikai išsina tų šalių ieškot...

(Alfonsas Nyka-Niliūnas, Tiubingenas, 1946 m.)

Nelengva rašyti apie žmogų, kurio niekada gyvenime nesi sutikęs asmeniškai. Tačiau šiandien imu plunksną ir rašau apie Ją – nes Jos kūrybą iš pirmo žvilgsnio pamilau. Negalima teigti, kad Ji buvo įžymi. Išeivijos spauda jai neskyrė didesnio dėmesio. Nors ir bendradarbiavo Bostone leidžiamoje J. Kapočiaus „Lietuvių enciklopedijoje“, Jos pačios biografijos ten nerasime. Apmaudu, bet Jos pėdsakų neaptiksime ir neseniai Vilniuje išėjusiame albume „Šiuolaikinė lietuvių dailė JAV: dabarties dialogai“. Gal dėl to, kad Jos tapybos parodų lietuvių erdvėje buvo surengta nedaug? Deja, taip dažnai nutinka mūsų išėivijos gyvenime. Ne veltui sakoma: „Savo kieme pranašu nebūsi...“ Amerikiečių dailininkų pasaulyje Ji buvo vertinama. Daugelį dešimtmečių per gyvenimą Ji ėjo drauge su savo gyvenimo partneriu, mylimu vyru poetu Alfonsu Nyka-Niliūnu. Jos vardas – Aleksandra (Sandra) Čipkienė.

Ant mano rašomojo stalo guli keletas pageltusių lietuviškų laikraščių iškarpu. Jų net negalima pavadinti recenzijomis. Vienas kitas parodos katalogėlis. Ir didelis, didelis pluoštas jos darbų nuotraukų. Spėju, kad ji buvo labai kukli ir nemėgo reklamos. Tačiau jos kūryba kalbėjo pati.

Antanas Miškinis kadaise rašė: „Tiktai ruduo mane jau grobia, ir paukščiai, ir draugai apleidžia“... Sandra Čipkienė nesulaukė šios bobų vasaros. Ji iškeliavo Amžinybėn po Pavasario Angelo sparnu – gegužės 29 d. Tą dieną Baltimorėje taip skaisčiai švietė saulė! O ji dievino geltoną spalvą – gal todėl, kad pati gimė pavasarį, šiltą 1922 m. balandžio 25 dieną. Iš Kuršėnų kilusi Aleksandra Laucevičiūtė jaunystėje buvo ne tik gabi dailininkė, bet ir jautri modernaus šokio atlikėja. Tačiau Kaune nespėjo išvystyti savo karjeros. Prasidėjo karas, ją nubloškęs toli nuo Lietuvos: iš pradžių į Europą, vėliau į Ameriką. Čia Sandra toliau mokosi tapybos kartu su garsiais dailininkais, tokiais kaip Joan Westerman – jų draugystė tęsėsi iki paskutinio Joan atodūsio. Baltimorėje ji lankė šio miesto meno muziejaus mokyklą, tobulinosi pas tapytoją Keith Martin. Į savo drobes Sandra Čipkienė sudėjo visą savo sielą ir energiją, gerbėjai vertino jos originalumą. Deja, jos Gyvenimo Paletėje dažai pernelyg anksti išdžiūvo. Taip ir liko neužbaigtas paskutinis darbas... O galėjo būti ir daug kitų.

Kūryba buvo pristatyta ir Čikagoje

Prieš 45 metus, 1964 m. vasario 15–23 d. Lietuvių jūrų skautijos korporacija „Gintaras“ suvokė dailininkės Sandros Čipkienės tapybos parodą Čiurlionio galerijoje. Buvo eksponuoti 39 darbai. Vyravo peizažai. Parodos atidarymo vakarą dailininkas Adolfas Valeška, pristatydamas susirinkusiems Sandros Čipkienės darbus, pabrėžė:

„Nuolatiniai mūsų dailininkų parodų lankytojai, manau, jau pastebėjo, kad čia atvežtieji Sandros Čipkienės darbai skiriasi nuo visos eilės kitų čia matytų spalvine gama ir kompozicine struktūra. Dailininkė buvo Freiburgo mokyklos auklėtinė. Jos darbai jau tada buvo vieni iš įdomesnių spalviniu atžvilgiu. Jau tada ji turėjo savo veidą, beveik tokį kaip ir šiandien – dekoratyvų, ekspresyvų. Sandra visa savo kūryba yra europietė daugiau, negu visi kiti mūsų jaunieji dailininkai. Ji net savo koloritu primena nepriklausomos Lietuvos tapytojus. Dailininkės spalvų derinys gana pavojingas, nevarojant pasažo tarp vienos ar kitos spalvos. Dailininkės mėgiama spalva yra geltona, kuri tapyboje ypač sunkiai yra rišama su kitom spalvom. Sandra ilgą laiką tylėjo. Atrodė, kad ji tapybą jau užmetusi. Bet šiandien štai regime visą

jos individualią parodą, kurioje akys užkliūva už spalviniu ir kompoziciniu atžvilgiu gerai nusisekusių kūrinių...“

Lyg papildydamas ir paremdamas Adolfo Valeškos mintis parodos kataloge apie Sandros Čipkienės tapybą mūsų ryškūs išėivijos grafikas Romas Viesulas teigia:

„Pripuolamai susitikus Sandra, vis tiek ar tai būtų koncerte ar traukinio stotyje – žmogui lengva pasimesti. Pirmos pažinties išpūdis būtų toks daugialypis ir prieštaraujantis, kad nežinotum kaip reaguoti. Kaip beklaidinantis žmogaus išpūdis bebūtų, vienok reiktų pripažinti, kad susitikai nekasdienišką ir spalvingą individą. Tai kasdienybės refleksas, pro kurį galima būtų praeiti jo nepastebėjus ar jo neminint. Bet va, kartais kasdien aina sau, skyrium nuo menų, kartais pinas. Ir čia peršasi viena paralelė (o gal sutapimas) į dailininkės tapybos darbus: nuo pat meno mokyklos dienų nebuvo abejonių, kad Sandra turi didelę spalvos pajutimo dovaną. Tai buvo, ir tikiuosi, pasiliks vienas iš dailininkės ryškiausių bruožų. Spalvinė dovana – kaip dainininkui balsas, kurio nenupirksi. Pažvelgus į darbus detalai, ankstyvesniame laikotarpyje, kur netrūkdavo spalviniu skaidrumo, pasitaikydavo ir komplikuo, kartais prieštaraujančio, peizažinio monologo. Vėlesnieji ir dabartiniai darbai rodo didelį apsisprendimą ir išreikštos minties ir priemonių tiesumą. Tai geros tapybinės brandos ženklai. Netenka tuo stebėtis – dailininkė yra tiesaus instinkto ir natūralios kūrybinės inteligencijos žmogus“.

Dailininkė apie save bei kitus

„Menu pradėjau domėtis Kaune. Pirmas didysis dailės išgyvenimas buvo, be abejo, susidūrimas su Čiurlionio pasauliu. Paskui sužavėjo Samuolis, o Antano Gudaičio ir kitų tapyboje pasiekė bene pirmieji Paryžiaus mokyklos atspindžiai. Tačiau tuo metu mano pagrindinis meninis interesas buvo šokis, modernusis išraiškos šokis, kurį pas mus atvežė D. Nasvytytė. Po jos studijos šokio mokiausi pas Rozaliją Hladek prie Vienos muzikos mokyklos.

Daile pradėjau studijuoti pokaryje Freiburge, profesorių Vizgirdos ir Valeškos klasėse, lankiau taip pat prof. Galdiko akvarelės kursą ir kitus. Freiburgas buvo ne tik gražus pietų Vokietijos miestas kalvų papėdėje, bet išstisas laikotarpis man ir visam mūsų freiburgiškių meno studentų būriui. Visus mus tada žavėjo poimpresionistinė mokykla, ir pirmą kartą didieji originalai pasidarė prieinami mūsų akims. Gal to laikotarpio didžiausias „dievas“ buvo Picasso, kuris stebino priblokšdamas. Bonnard atrodė labiau emocionalus, niuansuotas, artimesnis. Čia teko matyti pirmą kartą Braque, Van Gogh, kitus. Ir atsimeinu, stambioje meno knygoje iš Amerikos pasimatė visai kitoks, dar tolimas ir keistas užatlantinių ieškojimų pasaulis.

Čia Amerikoje, kontaktas su amerikiečių dailininkų savitu keliu, su abstraktiniu menu, be abejo, pasidarė nebeišvengiamas. Abstraktizmas, leidamas atsiverti pašamonės diktuojamiems vaizdams, drauge, kaip jokia kita srovė, įtraukia žiūrovus pačion kūrybon. Kaip visa, kas gyvenime išgyventa ir kūrybos pasaulyje patirta, atsispindėjo ar persilaužė mano pačios darbuose, mažiausiai galėčiau spręsti aš pati. Žinau tik, kad visus mus veikė ir formavo mūsų neramus, dinamiškas laikas“.

Žmonos gimtadienis vyro akimis

Balandžio 25-toji – Sandros gimimo diena. Bevartydamas nuostabius poeto Nyko-Niliūno dienoraščių pastebiu, kad ne taip jau dažnai juose jis mini savo žmoną. Daugeliu atveju jis tądien rašo aktualijas, medituoja, filosofuoja... Tačiau pažvelkime į balandžio 25-osios dienos įrašus, kurie prasideda žodžiais „Sandros gimtadienis“ arba „Sandros gimimo diena“.

1976-tieji: „Sandros gimtadienis. Vakare ateis keletas žmonių, tad bandau šiek tiek apsitvarkyti (tokia pavasario dieną Nemeikščiuose mama staiga atidarydavo duris ir langus ir imdavo

Dailininkė Sandra Čipkienė.

Nuotr. V. Maželio

viską šluoti, dulkinti ir vėdinti)“...

1979-tieji: „Sandros gimtadienis. Ta proga Berenika (Čipkų dukra – RML pastaba) skambino iš Milano, manydama, kad ji dar nebus išvažiavusi. Pavogtas automobilis vis dar neatsiradęs ir vargu ar atsirasiąs; vagystės Italijoje paprastai esančios final“.

1993-tieji: „Sandros gimimo diena. Dabar aš ir vėl (nors ir tik tariamai) gyvenu kaip tada, kuomet visas laikas buvo mano. Bet tada aš neturėjau nieko kita; nuosavybės korupcija dar nebuvo prasidėjusi; visi daiktai dar tebebuvo mūsų; dar nebuvau išmokęs namie pasilikusiojo brolio ekonomijos, rūpesčių ir pareigų; tada mano adresas tebebuvo visas pasaulis. Bet dabar aš nebeturiu jokio adreso, ir mano laikas tapo kažkoku siaubingu tvarkaraščiu“.

1994-tieji: „Sandros gimimo diena. Poezijos konservatyvumas. Kaip lėtai joje viskas keičiasi! Kiek laiko reikėjo pjautuvą pakeisti dalgiu. Slenkstis jau senokai tik poezijoje tebeegzistuoja.

Greitai nebebus ir durų“.

1995-tieji: „Sandros gimimo diena. Absoliučiai identišką betarpiško grįžimo momentą, totali analogija: purienos didžiuliais geltonais žiedais; apniukusi diena balandžio mėnesyje; už upės, po juodalksniais telkšančiam liūne, šaltas, nekvepiantis ir drėgnas kvapas; pasijutimo gamtos proceso dalimi kvapas; išgelbėtas (kovoje su išnykimu) būties fragmentas. Prisikėlimas“.

1997-tieji: „Sandros gimimo diena“:

Wir haben nie, nicht einen einzigen Tag, den reinem Raum vor uns, in den die Blumen

unendlich aufgehen. Immer ist es Welt und niemals Nirgends ohne Nicht: das Reine, Unueberwachte, das man atmet und unendlich weiss und nicht begehrt.

Nykos dienoraščiai baigėsi 1998-taisiais. Atrodo, kad poetas gyveno savame pasaulyje – net žmonos gimimo dieną jis neskirdavo jai daug žodžių ir eilių. Bet be jos jis negalėjo. Kaip ir ji be jo. Pažinoję šią porą, kartu praleidusių daugiau nei šešis dešimtmečius, sako, kad jie buvo dvi vieno obuolio puselės. Š. m. liepos 15 d. Nyka-Niliūnas sulaukė garbingo jubiliejaus – savo 90-mečio. Norėdami paminėti šį įvykį spaudoje, paskambinom poetui į Baltimorę – palinkėjome geros sveikatos, kūrybingumo ir tikėjomės paimti interviu tokios ypatingos šventės proga. Jis atsiprašinėjo, kad negalys to daryti. Balse skambėjo neapsakytas liūdesys – poetas vis dar skausmingai pergyveno savo žmonos netektį.

Sandros pelenai tebėra Nykos namuose. Netrukus, dar šį rudenį, jie bus palaidoti Lietuvoje – to Sandra ir norėjo. □

Karūžiškė tūkstantmetei Lietuvai: akmenys, medžiai, žmonės

PERPETUA DUMŠIENĖ

Tęsinys. Pradžia 2009 10 10 „Kultūroje“

XXI amžiaus Karūžiškė: darbai ir dienos

O koks tas Karūžiškės dvaras mūsų dienomis? Ką apie jį žino ir galvoja įvairūs žmonės?

Daugelis žmonių apie Karūžiškę išgirsta tik aplankę fotografijų parodas ar pasklaidę parodų atidarymo kronikas. Kartais paskaitę knygą (kad ir leidinį „Laukuva“). Kiti gali prisiminti dalyvavę giminei pagerbti skirtose iškilmėse, surengtose ant Medvėgalio kalno. Atvyksta kartais į Karūžiškę kraštotyrininkai, etnografai. Šeiminių pakviesti užsuka po Žemaitiją keliaujantys visuomeninių organizacijų atstovai, žurnalistai ar dailininkai, fotografai. Yra lankęsi ir svečių iš Prancūzijos, Japonijos.

Man pačiai teko į Karūžiškę pirmą kartą atvykti su LUMA (Lietuvos universitetus baigusiu moterų asociacija) kelionės po Žemaitiją dalyvėmis. Tuo metu (2009 metų vasarą) Lietuvoje vyko daug renginių – Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetis, Dainų šventė, tad iš Jungtinių Amerikos Valstijų buvo atvykusi LUMA skyriaus pirmininkė JAV Romualda Džonson. Jai buvo labai įdomu pasižiūrėti, kaip sekasi Snieguolei Jurskytei-Akstinienei Lietuvoje. Juk Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo daugybę metų dirbusi, gyvenanti, dalyvaujanti lietuviškų organizacijų veikloje. Tad aplankę Kražius, Varnius, Požerę, pakeliui užsukome ir į Karūžiškę.

Karūžiškė mus pasitiko gražiai ir jaukiai sutvarkyta, graži ir giedra kaip skaisti vasaros diena vėlyje plazdėjo Lietuvos vėliava. Iškilmingai ramūs buvo didieji ažuolai, linksmi jaunieji berželiai, taikūs ir paslaptingi dvaro tvenkiniai. Parodų centru virtusiam svirne apžiūrėjome dvaro šeiminių parengtas parodas. Pamenu, kad dailininko Osvaldo Jablonskio paroda „Žymių Lietuvos žmonių tėviškės“ (apie 40 darbų) sužavėjo visus svečius, kažkas net pasakė, kad tokia paroda verta nuolatinės ekspozicijos Nacionalinėje dailės galerijoje. Kad šeiminių mus prisimintų ir mūsų pagarbą nuolat justų, atvežėme ir pasodinome paaugintą ažuoliuką. Mūsų džiaugsmui, jis prigijo. Jautėmės labai pakylėti, laimingi, nes suvokėme, kad pabuvimas šioje žemės vietoje atneš naudą ir mūsų pačių evoliucijai, kad padės atsikratyti dvejonų ir įkvėps jėgų dirbti daug guviau ir ryžtingiau...

Vis ryškesniu kultūros centru tampantis Karūžiškės dvaras įvairias parodas rengia ne vien savo teritorijoje. Pagal abipusius susitarimus žymės parodos jau apkeliavo daugelį aplinkinių vietovių. Viena garbingiausių – Žemaičių Vyskupystės muziejus Varniuose. Rezistencinį kultūros palikimą globojančiai šeimai Varnių aplinka ypač garbinga, juk Žemaičių vyskupystės muziejus įsikūręs rūmuose, pastatytuose Varniuose apie 1770 metus. Carinės Rusijos administracijai XIX amžiuje uždarius Vilniaus universitetą, Varnių kunigų seminarija ir Medicinos fakultetas Vilniuje liko vienintelės aukštosios mokyklos Lietuvoje. Čia mokėsi ir dirbo daug 1831 ir 1863 metų sukilimų dalyvių bei Lietuvos kultūrai ir tautinės savimonės formavimuisi svarbių žmonių: kunigai K. Nezabitauskis, A. Vienažindys, A. Strazdas, J. A. Pabrėža; vyskupai M. Valančius, A. Baranauskas. Varniuose yra ir vyskupo Motiejaus Valančiaus rezidencija. Savo veikla M. Valančius Varnius buvo pavertęs ne tik katalikybės, bet ir lietuviškos kultūros centru. Karūžiškė savo kultūros lobiais su šio Lietuvos garbę puoselėjančiu muziejum dalijasi mielai. Čia buvo surengta paroda „Genties veidai“ (iš Karūžiškės ir kitų giminės dvarų istorijos). Vėliau muziejui buvo padovanota 140 nuotraukų, buvo padovanotas ir Gražinos Didelytės graviūrų ciklas, skirtas lietuviškos spaudos atga-

vimo šimtosioms metinėms. Į muziejų pateko ir Jurskio rinkinio kopijos. Dominykas Akstinas turi nerašytą taisyklę – rūpintis, kad kokios nors reikšmingos knygos ar rankraščio kopijos būtų paskleistos kultūros įstaigoms, todėl Varnių muziejui dažnai dovanoja jam patekusios dokumentikos apie kunigus, nugabena ir kokios retesnės savo bibliotekos knygos kopiją.

Savo ilgo ir kruopštaus darbo vaisius – įvairias parodas Snieguolė ir Dominykas Akstinais parodė ir Šilalės Vlodo Statkevičiaus muziejuje. Šilalės miestas pagerbė jų darbą ir apdovanojo už švietėjišką veiklą. Kultūros nešėjai iš Karūžiškės bendrauja ir su artimiausių miestelių – Laukuvos, Požerės bibliotekomis, dalyvauja bendruomenių renginiuose, patys kviečiasi apylinkių žmones į giminei skirtus iškilmingus renginius ant Medvėgalio.

O šeimos kasdienybė labai nelengva. Reikia atkurtus dvaro pastatus gražiai užlaikyti, kiemo ir sodybos teritorijas nušienauti, malkų prisikapoti, tvenkinius iškasti, formuoti jų krantus, apsodinti vandens augalais, išvalyti maurus. Reikia ir senąjį sodą nors kiek tvarkyti, aplinkines teritorijas išbebrų atsikovoti, kad jos visai neįmirkėtų ir pelkėta dykyne nevirstų. O kur dar miško tvarkymo darbai, teritorijos formavimas, ažuoliukų sodinimas. Sodybos gyventojai kuria kilnią aplinką, be jokio šiuolaikinio kičo, pagal senąsias liaudies tradicijas. Kiemą puošia senoviški geltonieji jurginukai ilgakočiai, atšlaime raudonom uogom puikuojasi putinas. O naktimis sodybą gaubia visiška tyla ir nenusakoma dangaus sferų muzika, tarsi laimindama po sunkios darbo dienos. Tiesa, dar reikia ir Medvėgalio šlaite esančias Bytautų giminės kapinaites prižiūrėti. Ten šeimos rūpesčių ir lėšomis pastatyta koplytėlė, kryžius, nauja tvorėlė.

Manau, kad lyg ir atsakėme į klausimą, ar dvarininkai yra išnaudotojai. Taip, yra – jie save išnaudoja be gailesčio. Dirba nuo ryto iki vakaro visus ūkinius darbus, o dar likusį laisvalaikį paskiria kultūrai. Taigi, sunku su tokiais būtų tinginiams, nelabai jiems būtų atleidūs. Vieną kartą Domas Akstinas juokdamasis papasakojo tokį atsitikimą: šienauja jis pievą, eina pro šalį pakeleivis, pamatęs Domą prisiartina ir pasidomi gal jis žinąs, kur čia gyvena tie durniai iš Kauno, kur žmonės sakę, tik dirba ir dirba...

Medvėgalio dvasinės aukštumos

Tikriausiai galime manyti, kad Medvėgalio dvasios galybė irgi daro stebuklus. Ji tikrai paveikė veikia karūžiškėčius, nes jų dvasia irgi laisva ir kilni...

Medvėgalis – iškiliausias Žemaitijos kalnas (anot Č. Kudabos, „tarsi šio krašto kalvų karalius“). Kalvos aukštis – 234 m. Taip pat Medvėgalis – centrinė, žymiausia tvirtovė, gynusi Žemaitiją nuo kryžiuočių antpuolių. Medvėgalio archeologinį kompleksą sudaro Medvėgalio, Pilies, Pilorių, Alkos, Ažuolų, Sumonų kalvos su kūrgrinda.

Kryžiuočių kronikose pirmą kartą Medvėgalio pilis (castrum Medewagilin) minima 1316 m. Tą kartą pilies nesiryžta pulti, tačiau 1329 m. jungtinė kryžiuočių ordino ir Čekijos karaliaus Jono Liuksemburgiečio kariuomenė po atkaklių mūšių įveikė 6,000 pilies gynėjų kariuomenę, kraštą nunioško, o gyventojus apkrikštijo, tačiau pastarieji

Karūžiškė vakaro ramybėje.

Nuotr. P. Dumšienės

greit grįžo prie senojo tikėjimo. Viso žinoma apie 20 Ordino žygių prieš Medvėgalį.

Apie karžygišką Medvėgalio praeitį savo veikaluose rašė D. Poška, M. Valančius, S. Daukantas, L. A. Jucevičius, jam savo eiles skyrė Maironis.

Ypatingai platūs vaizdai atsiveria nuo piliakalnio. Sakoma, jog nuo jo viršūnės matyti 14 bažnyčių bokštai, begalė kitų kalvų, tarp jų net už 30 km esanti Šatrija. Paties kalno vaizdą geriausiai galima apibūdinti Č. Kudabos žodžiais: „Visom žemaitiškų giedrų atmainom senelio Medvėgalio nuotaika taip pat vis kitokia. Taikus jis vakarinėje saulėje, budrus žaibams virš jo galvos skirstantis; šerkšnotą žiemą jis lyg žilas garbingas žynys“.

Ne vienas poetas yra aprašęs, kokius pakylėtus, dvasių keliančius vaizdus jis mato nuo aukščiausio Lietuvos kalno – legendinio Medvėgalio. Bet gyvenimas keičia ir gamtos, ir sielos peizažus. Reikia teisybės dėlei ir apie tai parašyti.

Tad trumpai apie tai, kas drumsčia giedras mintis... Turėjau laimės šeiminių lydima apvaikščioti senojo sodo teritoriją. Iki kariniais laikais tiesiai iš to sodo buvo galima tiesiog per miškelį išeiti į kelią link Medvėgalio. Dabar tai neįmanoma. Teritorija aptverta, nes beveik pačiame Medvėgalio šlaite įrengta bendrovės grūdų džiovykla. Ką apie šią nederbę manė architektai, dabar jau nesužinosime. Bet tas pilkas statinys atrodo šioje vietoje visiškai svetimas. Bet ne vien jis. Kai važiuoji Medvėgalio papėdėje esančiu keliuku per gyvenvietę link Karūžiškės, tai keliautoją pasitinka visiškai sukežę kolūkinė fermų griuvėsiai, matyt, kažkam per turto dalybas atitekę, kažkokios paskirties pusiau apardyti statiniai.

Ir tada jau pradedi spėlioti – o kam pavyks laimėti šioj konkrečioj vietoj ir konkrečiu laiku. Ar aplinkiniai gyventojai, paskatinti iš griuvėsių atkuriamos Karūžiškės, irgi sumanys tvarkytis, ar jie ims nekęsti tų darbštuolių karūžiškėčių, nes šalia jų geriau pačių apsilėidimas matyti. Aš tai labai norėčiau, kad didžiulės Snieguolės ir Dominykos pastangos kurti grožį būtų pripažintos ir sektinos. Nes tai reikštų, kad inteligentijos vaidmuo Lietuvoje vėl pripažįstamas ir gerbiamas. Man labai nepatinka, kai intelektualais save vadinantys žmonės visiškai atsiriboja nuo visuomeniško švietėjiško inteligentijos vaidmens. Lygiai taip pat nepatinka, kai amžinai girtas proletaras nė piršto nepajudina, kad aplinkui taptų šviesiau, dedasi visaziniu ir nė negalvoja lavintis.

Visgi esama požymių, kad pažangos dvasia negali būti užgesinta. Karūžiškė su neblėstančia drąsa kuriama iš naujo. □

Netekome Slavos Žiemelytės

JŪRATĖ VYLIŪTĖ

Šių metų spalio 1 d. Toronte gyvenusi dainininkė Slava (krikštyta Vaclova) Žiemelytė būtų šventusi 85-ąjį gimtadienį. Bet išėjo nesulaukusi, rugsėjo 6 d.

Dar prieš gerokai laiko laiške šio straipsnio autorei bylojo:

„Žadate parašyti apie mane Lietuvoje... Nemoku, ir niekada nemokėjau pasigirti – mano gyvenimas nebuvo labai spalvotas. Pagaliau, ar kam šito reikia? Numirė į Lietuvą nuvažiuavęs Vaclovas Verikaitis, maniau, išgrobstys dabar jo plokšteles. O nepirko. Tautiečiai tik pakalbėjo, nutilo, ir teka gyvenimas įprasta vaga... Numirsiu aš – po kelių savaičių žmonės nebeprisimins nė mano vardo”.

Prisimins, nevalia užmiršti – iš praeities, iš atminimų mezgasi dabartis ir ateitis, iš šaknų auga medis.

Ji buvo gausiai apdovanotos menininkės prigimties, tėvų išmokyta savigarbos, doros, darbštumo, ir tą liudijo savo gyvenimu, visais savo darbais. Jei nepasiekė aukštumų, tai veikiau dėl nepalankiai susiklosčiusių gyvenimiškų aplinkybių, o ne duomenų ar charakterio stokos. Tiesa, varžybų aistros, išūlumo, kas artistui ne prabangos, o būtinybės dalykas, per daug nevertino, savo pirmajai dainavimo mokytojai Elzbietai Kardelienei, prikišusiai, jog niekais paleido unikalų balsą, neišnaudojo jo galimybių, atsakė: „Žmogui ne visada klojasi, kaip galvoja. O per ugnį aš niekur nepuočiau”.

Nežinia, kaip būtų išsipildžiusios jos svajonės, jei ne gyvenimą apvertusi 1944 metų vasara. Smuikuodamas per pamokas, Skuodo gimnazijos mokytojas Kazys Motgabis jau buvo įžiebęs Slavai nenugalimą troškimą muzikuoti, mokė ją skambinti fortepijonu, griežti smuiku, dainuoti. Tačiau tėvas, gudrus žemaičių ūkininkas iš Užluobės kaimo, pastebėjęs pernelyg rimtą dukros potraukį nerimtam dalykui, sakė: „Balso gali ir jauna būdama netekti, iš ko tada gyvensi? Verčiau išsimokyk dantų gydytoja – šito darbo niekada nepristigsi ir galėsi jį dirbti, kol tik ant kojų pastovėsi”. Bėgant iš namų pasiimta ir karo keliais po Vokietiją tampa tėvo armonika ne sykį mokė ir lėmė sprendimus. Apsigyvenusi Wiesbadeno „perkeltųjų asmenų” stovykloje, Slava stojo į Lietuvos tautinį ansamblį, laikytą žymiausiu amerikiečių zonoje, ir dainavo chore, teikdama pasitenkinimo ir sau, ir vadovams. O rimtai pamąščiusi apie ateitį, paliko ansamblį, baigė gailastingųjų seserų mokyklą ir įsidarbino Wurzburgo ligoninėje.

Karas senokai pasibaigė, ir gyvenimo kelias suko dar toliau nuo tėviškės. 1948 metų žiemą trofėjinis vokiečių karo laivas atplukdė Slavą Žiemelytę į Kanadą. Buvo šventas Kūčių vakaras, milijoninis Montrealio miestas spindėjo, mirguliavo įvairiaspalvėmis liepsnelėmis, lyg kažkokio nepaprasto džiaugsmo apimtas, bet savo žiburėlio tame šviesos vandenyne nematė – jis spingsėjo kažkur toli toli, tarp tylinčių, baltų laukų, troboje ant Luobos kranto...

Praėjus priverstinio darbo metams, Slava jau žinojo kaip gyventi, ji matė, kad žmonės užsispyrę siekia savo tikslų, kimba į pelningas profesijas, ir suprato, kad šiose protų ir energijos lenktynėse privalo visomis jėgomis veržtis pirmyn. Montrealis dabar jai atrodė didžiulis, tamsus kalnas, į kurį reikės kopti. Kopti ir saugotis, kad nenuriedėtum žemyn. Dirbo Kanados banke (Royal Bank of Canada), vakarais mokėsi komercijos mokykloje, dar lankė universitete kalbų istorijos paskaitas. Buvo jauna, kupina jėgų, nežinojo, kas yra nuovargis nė aplaidumas, dieną naktį plušėjo, stengdamasi kuo daugiau sužinoti, pažinti, įsisavinti, neišmanė nė kur pulti, kad tik atgautų veltui praleistą laiką.

O muzika traukė, ir gana. Penkis kartus ėjo žiūrėti filmo „Johanno Strausso gyvenimas ir meilė”. Gal ne tiek žiūrėti, kiek klausytis Janette

MacDonald... Ir nusprendė – neklausyti tėvo išvedžiojimų. Iš pradžių – Elzbietos Kardelienės privati dainavimo ir fortepijono studija, paskui Toronto konservatorija (Royal Conservatory of Music of Canada), Toronto universiteto muzikos fakultetas, o komerciškiems užmojams – sudiev!

Siekdama užpildyti išsilavinimo spragas, greita dainavimo, kurio mokėsi žinomo pedagogo prof. Ernesto Vinci klasėje, dar studijavo operos meną, Carlo Orffo metodiką, gilinosi į muzikos teoriją, istoriją, net kompoziciją. „Prirašiau dainų, tik scenoje niekad jos nedainavau. Muzikos veikalas, kaip ir nutapytas paveikslas ar parašyta knyga, yra iš dalies savo esybės parodymas, jausmų ir minčių atskleidimas. Aš stengiausi kuo giliau suprasti kitų kūrybą. Bet savosios iškelti viešumon nenorėjau”.

Studijų laikotarpis buvo labai sėkmingas. Kaip „nepaprasto balso ir talentinga dainininkė” gavo stipendiją iš Toronto miesto biudžeto, dalyvavo fakulteto spektakliuose, rodomuose visuomenei, atliko sudėtingiausius žemojo balso vaidmenis, pradėjo rengti viešus rečitalius, susilaukė palankių kanadiečių spaudos vertinimų, o svarbiausia – stulbinantis laimėjimas 1960 metų Kiwanis muzikos festivalyje. Slava Žiemelytė dalyvavo operos (operatic solo) ir koncertuojančių (concert groups) dainininkų konkursuose, ir žiuri, vertinusi solistų balsą, interpretaciją bei laikyseną, paskyrė jai abiejose grupėse pirmąsias premijas. 90 balų buvo įvertinti tik pianistas David McMorrow ir Slava Žiemelis, kontraltas iš Toronto – skelbė „Globe mail”. Iškilmingame festivalio užbaigos koncerte padainavusi Orfėjaus ariją iš Ch. W. Glucko operos „Orfėjas ir Euridikė”, Slava dar gavo geriausio dainavimo premiją „Finlay Memorial”, be to, jai įteikė svarų apdovanojimą doleirais, laikraščiai išspausdino jos fotografijas, pagarsino vardą Kanadoje: „Kontraltas Slava Žiemelis ir jai akompanavusi pianistė Diana McCreath, stiliaus bei technikos požiūriu – dvi brandžiausios ir daugiausia vilčių teikiančios festivalio dalyvės” – teigė „Toronto Star” apžvalgininkas.

Ji pasirašė sutartį su Kanados opera (Canadian Opera Company) ir 1961 m. sukūrė princą Orlovskio vaidmenį J. Strausso operetėje „Šikšnosparnis”, parodytoje „Banff Opera” festivalyje. Aukšto ūgio, liekna, pailgo veido – savo išvaizda, balsu, temperamentu puikiai atitiko vyrišką personažo charakteristiką. Kitais metais – Serafina J. Strausso „Venecijos naktį”. Kontraktas Ulriko vaidmeniui, Azucenai (G. Verdi „Kaukių balius”, „Trubadūras”). Pagaliau ir geidžiamiausiai R. Wagnerio Frickai, tačiau kaip išgarsėjusios Metropolitan solistės Mauren Forrester dublerė – laukė, laukė, o toji puikiai jautėsi ir padainavo visus „Walkirijos” spektaklius... Operos teatras – ne ta įstaiga, kur moka algą už sėdėjimą teritorijoje, dainuoti spektaklyje – pinigai yra, nedainuoti – nėra. Kažin, kiek nutekės brangaus jaunystės laiko, mąstė Slava, kol vėl statys operą su pagrindiniu vaidmeniu žemam moters balsui, kompozitoriai dažniausiai rašo jam antraeilį, charakterinių raganų, tarnaičių, auklių partijas, ne veltui kadaise Vlada Grigaitienė, o mūsų laikmečiu Violeta Urmana savo mezzosopranus pakaitė į sopranus... Iš Vokietijos atsiuntė pakvietimą dirbti Diuseldorfo operos teatre. Dainuodama tik Amerikos žemyne, žinoma, aukštai neiškils, šlovę reikia parsivežti iš Europos, ir Lilija Šukytė pasaulio pripažinimo siekia kitur. Diuseldorfe Slava Žiemelytė galėtų tikėtis pagrindinių vaidmenų. Tačiau vis tiek priklausytų nuo repertuaro. O jeigu, anot tėvo, balso netektų? Liktų ir vėl be stogo virš galvos – kaip svylančioje bėglių iš Žemaitijos vilkstinėje, kaip Seligenstatto kareivinėse arba tą Kūčių vakarą, kai nė kelionės dulkių nenuplovusi ėjo prie svetimo ir šalto stalo, kad patarnautų jos Dievo neišpažįstantiems... Ir vietoje kontrakto su Diuseldorfu Slava nusipirko didelį, patogų namą.

Kanados opera kas sezoną statė po septynis

Dainininkė Slava Žiemelytė.

veikalus, ir Žiemelytė, su didesniu ar mažesniu vaidmeniu, nesikratydama nė choristės pareigų, visuose dalyvavo – kiek tų vaidmenėlių, nė pati nesusiskaičiavo. Kanados operos režisierius Herman Geiger-Torel brangino ir dažnai išnaudojo jos gebėjimą kurti komedinius personažus, dar fakulteto spektakliuose jis pastebėjo ir padėjo atskleisti Slavos Žiemelytės vaidybinį talentą – su pašėlusiu įkvėpimu ji tada atliko Miss Tod vaidmenį linksmoje ir juokingoje vieno veiksmo Gian Carlo Menotti komedijoje „Senmergė ir vagis”. Vėliau įspūdingai pasirodė dramatišku, nuo spiritizmo seansų beveik pamišusios madam Floros vaidmeniu tragiškoje Menotti operoje „Mediumas”. 1974 metų „Traviatos” premjeroje Slava Žiemelytė sukūrė paskutinį savo vaidmenį, Florą. Vertinusiųjų nuomone, pastatymas buvęs netradicinis, „vizualiai kitoks, negu įprasta matyti”, originaliausiai traktuotas Floros personažas: „Slavos Žiemelytės sukurtasis vaidmuo saviškas, netikėtas ir gerai apgalvotas: prabangios puotos šeimininkė Flora Bervoix pasirodo esanti nebe jauna ir gal net truputį kuoktelėjusi, puolusi moteris. Vaidmuo įnešė į spektaklį daug šviežumo”.

Kokia laimė, kad tada dar rašėme laiškus! Kompiuterio klavišu išspausintas žodis (ar garsas, iš kurio daroma muzika) nekvepia žmogaus šiluma, nėra iš jo širdies su krauju išrautas – tai tik pamišęs neutronas, klaidžiojantis Visatoje ir niekad jau neberandantis kelio atgal. Skaitydami šiandien Slavos Žiemelytės laiškus, tarsi, nubraukiame nuo akių apnašas ir išvystame kitokią Būtojo laiko tikrovę. Ne pagražintą, o išgrynintą, skaidrią, tikrą.

„Vos pradėjusi mokyti pas Elzbietą Kardelienę, o vėliau studijuodama Toronto konservatorijoje, dainavau ir lietuvių koncertuose. Labai noriai ir iš širdies, atrodė kiekviena suskambėjusi nata priartina tėvynę, apmalšina jos ilgesį... Dainuodavau klasikų ir amžininkų kūrinius, operų arijas originalo kalba, o dainas, romansus pati versdavau į lietuvių kalbą, man atrodo, žmonės mieliau klausosi, kai supranta žodžius. Anuo metu į mūsų koncertus susirinkdavo dideli būriai klausytojų, buvome neseniai atplaukę į Kanadą, sopolingai ilgėjomės gimtosios žemės, glaudėmės vienas prie kito, ieškojome artumo ir dainavimas stebuklingai mus vienijo... Deja, kuo tolyn, tuo skurdesnė darosi dainavimo tradicija, atsivežta iš Lietuvos. Buvusieji operos solistai seniai nebedainuoja, daugumą ir amžinojo poilsio svetimoje žemėje paguldėme. Mes, jų pasekėjai ir mokiniai, dar jautėme stiprų potraukį muzikai, operai, nors gyvenimo sąlygų spaudžiami privalėjome derintis prie aplinkos, nelaukiančios iš mūsų gražaus dainavimo, o tik apčiuopiamų konkretaus darbo vaisių... Aukštesnių pakopų pasiekima tada, jei dainavimas yra ne antraeilis, o pirmaeilis dalykas gyvenime, gi dauguma mūsų, kaip sako Antanas Škėma, esu rašytojas, o laisvalaikiu dirbu fabrike... Publika taip pat beveik nesidomi teatru, muzika, jaunimo nevilioja muziko profesija, negirdėjau, kad Toronte kas nors iš lietuvių rimtai studijuotų dainavimą, fortepijoną ar kurį kitą instrumentą – pernelyg mažai vilčių prasimušti”.

Nukelta į 8 psl.

Netekome Slavos Žiemelytės

Atkelta iš 7 psl.

Tėvo pasergėjimai, dėkui Dievui, nebuvo pikta lemiantys, balsu Slava užsidirbo neblogą pragyvenimą, užsitikrino garbingą vietą visuomenėje, ir dainavo, galima sakyti, kol tik ant kojų pastovėjo. Palikusi Kanados operos sceną, dalyvavo lietuvių ir kanadiečių koncertuose, iškilminguose minėjimuose, renginiuose, giedojo bažnyčiose (dešimt metų buvo aktyvi Toronto lietuvių Anapilio parapijos kultūros komiteto pirmininkė), vis dar buvo kviečiama vaidinti Hollywoodo filmuose (priklausė Canados artistų sąjungai ACTRA – Alliance of Canadian Cinema and Radio artist), dainavo per radiją, televiziją, gastroliavo JAV, Kanadoje, Australijoje. Ji ilgai turėjo pilną vokalo diapazoną ir galėjo atlikti sunkiausius kūrinius. Repertuarą sudarė Bacho, Handelio oratorijų, Wagnerio, Verdi, Bizet operų arijos, Čaikovskio romansai, Schuberto, Brahmsio, R. Strausso dainos, Gailevičiaus, Kačanausko, B. Budriūno tautinė lyrika, dvylikatoniai Weinzwieigo, Schonbergo kūriniai, Respighi miniatiūros, lietuvių liaudies dainos, Vakarų Indianos spirituals... Kaip matyti, Slavos Žiemelytės koncertų programos gerokai skyrėsi nuo įprastųjų egzodo lietuvačių koncertų. Ji mėgo ir laisvai valdė modernią naujosios muzikos leksiką – tą parodė ir Vilniaus rečitalyje (1995), išpūdingai atlikdama Madam Floros ariją iš G. C. Menotti operos „Mediumas“.

S. Žiemelytės susigaudymą netradicinės muzikos stilistikoje, gebėjimą laisvai muzikuoti, išraiškina kūno plastika, matyt, įsidėmėjo ir kompozitorius Darius Lapinskas: parašęs operą „Dux Magnus“ (Kazio Bradūno libretu), patikėjo jai karaliaičio Kazimiero motinos, karalienės Elzbiotos Habsburgaitės vaidmenį. Premjera įvyko Toronte. Ir Slava suskambėjo, pasak recenzentų, „visa sa-

vo didybe“. Tuo tarpu operos autorių – režisierių jie puolė, peikdami ir statišką režisūrą, ir patį veikalą, kuris esąs „neišbaigtas, su monotoniška orkestro improvizacija“. Slava pasijuto net užgautą:

„Dux Magnus“ nėra opera, kurios herojaus karaliaičio Kazimiero likimą reikėtų betarpiškai išgyventi, kaip tradicinėse operose. Gal pernelyg išplėtota. Bet turi gilią prasmę. Prie muzikos aš smarkiai nekibčiau – dažnos orkestro muzikantų improvizacijos tik suteikia kūriniui savotiško įdomumo bei naujumo. Žinoma, dainuoti nelengva, reikia suvokimo, balsu, emocijomis įsisavinti tą muziką. Tačiau įdomu. O kritikai visada juk kritikuoja kas nauja. Man atrodo, jie tiesiog nesuprato šios operos ir nežinojo, kaip ją vertinti, daugiau rašė apie atskirus solistus, o ne veikalą analizavo ir pristatė... Darius Lapinskas – patraukli asmenybė, sugebanti įkvėpti ir uždegti, mokanti vadovauti ir pareikalauti. Nėra diktatorius ar tiesiog dresiruotojas, kokių būna teatruose, jo nuomone, dirigento ar režisieriaus despotizmas dažnai tėra savųjų silpnybių bei trūkumų užglaištymas. Stengiasi paveikti artistus žadindamas teigiamas jų emocijas, skatindamas iniciatyvas. Iš dainininkų reikalauja ne vien profesionalaus teksto įgarsinimo, o ir operos dvasios pajautimo. Dainininkas privalo sąmoningai prisidėti prie veikalo atmosferos sukūrimo – tik tuomet ir publika gal ką nors pajus.“

Čikagos lietuvių atmintyje tikriausiai dar neišblėso „Dux Magnus“ premjeros pilnutėliame „Civic“ teatre (1986) išpūdziai, kai griežė Lyric Opera muzikantai, dalyvavo choreografės Trinos Collins parengti baletto artistai, išpūdingai atrodė Ados Sutkuvienės dekoracijos, ypač finale, kai prieš žiūrovų akis iškilo atstatomos Vilniaus Katedros kolonos. Ir Slava nė kiek nenublanko tarp žinomų amerikiečių solistų (karalaitį Kazimierą

dainavo kontratenoras Allan Fast): „...tokių dainininkų ansambliu bet kuris kompozitorius labai džiaugtųsi. Išskirtinai gera buvo Slava Žiemelytė Burtininkės rolėje...“ – teigė „Draugo“ recenzentas.

Gal didžiausią gyvenimo džiaugsmą, sugrįžimo į Lietuvą džiaugsmą Slava suteikė trečioji „Dux Magnus“ premjera, Vilniuje, operos ir baletto teatre (1989). Ji atliko Burtininkės ir Motinos vaidmenis. „Monumentalioji Slava Žiemelytė pademonstravo puikią vokalinę ir sceninę formą“ (Vilija Aleknaitė-Abramkienė). Buvo neapsakomai laiminga, pakylėta, ir kai jie visi, esantieji scenoje ir salėje užgiedojo draudžiamąjį Vinco Kudirkos „Tautinę giesmę“, regėjosi, lyg sielos jų susivienijo Brolybės ir Laisvės jutime.

Tačiau nuvykusi aplankyti gimtųjų namų netoli Skuodo, gavo gal patį skaudžiausią gyvenimo smūgį. Negalėjo patikėti savo akimis:

„Jie nugriovė trobesius, iškirto medžius ir užvertė šulinius. Ten, kur augo senos, plačiašakės obelys, stovėjo gyvenamasis namas, kluonas, svirnas, tvartai, aplinkui kvepėjo pievos, almėjo šaltiniai, į kurią pusę bepažvelgsi regėjai kaimynų sodybas, girdėjai šienpjovių dainas, – tik plyna žemė belikus... Nei upelio, nei kalnelio, nei bakūžės, kurioje gimiau... Stovėjau negyvų laukų platybėje ir norėjau šaukti, kiek jėgų krūtinėje turinti...“

Grįžusi Kanadon, atsiuntė į Lietuvą savo plokštelę „Žiemelytė – su Jumis“, kasetes „Tėviškės kampelis“ ir Aleksandro Stankevičiaus kantatą „Kryžių ir rūpintojėlių Lietuva“ (vėliau visus perrašiusi į CD), norėjo, kad tie įrašai skambėtų per radiją – ir tuščiuose tėviškės laukuose, ir triukšminguose miestuose. „Didžiausias atpildas už visą, ko išsižadėjau dėl dainavimo – žinojimas, kad mano balsas skamba Lietuvoje“. Lietuva buvo jos gyvenimo šviesiausioji ir skaudžiausioji spalva, neužgesusi iki paskutinio atodūso:

„Žvelgdama iš tolo aimanuoju, kai linkstate po vargo našta, džiūgauju, kai keliatės, laukiu, kuomet sutvirtės ir prašviesės mūsų kraštas... Meldžiu Viešpatį, kad jums palengvintų ir suteiktų jėgų“. □

RENATOS ŠERELYTĖS KŪRYBA

Atkelta iš 4 psl.

mo, na, o pjesė pagal lietuvių liaudies pasaką „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių“ išvydo rampos šviesą Jaunimo teatro scenoje. (Beje, ragana šiame spektaklyje vaidino dabartinio Seimo narė Asta Baukutė). 1996 m. sulaukiau radijo pjesės „Skenduolė“ premjeros (rež. A. Dausa). Būta ir kitų projektų. Visų nė neatsimenu. Tik atsime nu, kaip verkdavau, kai vyras, aktorius ir režisierius profesionalas, bardavo mane už neteisingai parašytas dramaturgines linijas, personažų „pliauškaliukus“ ir pan. Ir tikrai žinau, kad parašyti gerą pjesę yra velniškai sunkus dalykas. Taigi dabar ir nesėimu tokio darbo.

Lietuvos vaikus apdovanojote eilėraščių knyga *Ėriukas po baobabu, arba Megztinis su uodega* (2000), pasaka *Krakatukų pievelė* (2007) ir *Krakatukų brūzgėlynai* (2008). Tikriausiai į kūrybą vaikams žvelgiate labai rimtai, bet kartu ir labai žaismingai (šis žaismingumas pastebimas net jiems skirtų knygų pavadinimuose).

Prie išvardintųjų pridurkime dar „Trenktukę, liūno vaiką“ (2008) ir „Kratatukų jūrą“ (2009) – tada turėsime visas pastaruosiu metu parašytas vaikiškas knygas. Galiu tik pakartoti – rašyti vaikams yra labai sunku. Mano mėgstama rašytoja A. Lindgren teigė, kad reikia rašyti vaikui savyje. O tą vaiką savyje – ne infantilų paauglį ar jaunuolį, o vaiką – išsaugoti duota ne kiekvienam. Tam reikia itin originalaus požiūrio į pasaulį, – požiūrio, laužiančio klišes.

Išspausdinote esė rinkinį *Laukiniai mėnesiai* (2006). Anotacijoje Gintaras Beresnevičius knygą taip apibūdina: „Žinomos lietuvių rašytojos eseistika, sujungianti praeitį ir dabartį, kartais pereinanti į kandžią satyrą, nestokojanti šmaikštaus humoro. Pasaulis toks baises ir bukas, kad net juokinga; garsi prozininkė Renata Šerelytė su savo juokinga eseistika priverčia pamatyti depresijos apimto pasaulio juokingąją pusę. *Laukiniai mėnesiai* – tai šmaikštus rašytojo kirtis kasdienybės niūrumui. Ir šiaudams mums, čia besimurdantiems“. Dėl dažno komentavimo apie Lietuvos politinį, visuomeninį bei kultūrinį gyvenimą šio esė rinkinio pasirodymo proga buvote pavadinta „neoficialia visuomeninio gyvenimo prievaizde“. Ar jaučiatės nusipelnusi šio titulo?

Tai viena keisčiausių ir įdomiausių mano knygų. Man pačiai... tačiau tikrai ne dėl prievaizdės titulo. Jeigu sakyčiau, kad esu jo nusipelnusi, tai būtų juokinga. Kokia iš manęs prievaizdė. Kadangi jau mokyklos suole bandžiau rašyti humoreskas, tai ir čia pabandžiau, tik ne visur išlaikiau žanro taisykles. Nemaža dalis tekstų tiesiog išskydo į populiariai apibūdinamą tekstą – „esė“.

Jūsų raštų sąrašuose minima studija apie išeivijoje gyvenusį ir kūrusį rašytoją Antaną Vaičiulaitį. Kodėl jį pasirinkote? Kuo jis Jus sudomino?

Čia veikiausiai bus klaida. Apie Antaną Vaičiulaitį nesu parašiusi studijos – nors gal kada

gyvenime ir parašysiu. Tikrai esu parašiusi darbą apie Antaną Škėmą. Tai mano diplominis darbas Vilniaus universitete: „Gyvenimo prasmės problematika A. Škėmos ‘Baltoje drobulėje’“. Kaip matote, grynas egzistencializmas.

Be abejo, puoselėjate daug minčių apie savo kūrybinį darbą ir jo šaltinį. Ne vien man, bet ir kitiems įstrigo Jūsų teiginys: „Rašytojystė yra ne tik amatas, bet ir Dievo dovana. Amato galima išmokyti, o dovaną gauni iš Dievo malonės. Už nieką. Be priežasties. Ir jeigu jinai nereikalinga žmonėms, atsiras ją priimanti gailėstinga erdvė“. Šio pokalbio užbaigai gal galėtumėte pasidalinti šios minties pritaikymu sau?

Dievo malonė – talentas – visuomet yra stublbinantis dalykas. Dovana, kurios dydžio kartais neįvertiname. Dovana iš neapsakomos šviesos ir dosnumo erdvės. Gailėstingos, maloningos erdvės. Globojančios erdvės. O svarbiausia – Dovanos suteikėjas niekad jos neatsiims kaip koks pavydus skolintojas. Netgi matydamas, kad žmogus tą dovaną niokoja, iškreipia, jos nevertina... argi toks dosnumas nėra stebuklas?..

Kuo toliau, tuo labiau stebiuosi šituo Kūrėjo dosnumu. Ir esu nepaprastai Jam dėkinga... Mes kaip siūleliai, kuriuos į švytintį visatos voratinklį sumezgė Jo ranka.

Miela Renata, labai dėkoju už visas prie šio Jūsų kūrybos įvado pridėtas pastabas. Neabejoju, kad jos, šalia šio įvado, bus stiprus akstinas „Draugo“ skaitytojams ne tik bendrai susipažinti su Jūsų kūryba, bet ir paimti į rankas bei minčių akiratį ne vieną Jūsų knygą – romaną, apysakų ar esė rinkinį – ir pagyventi Jūsų kūrybinio talento sukurtose mūsų, žmonių, bendro gyvenimo realiose ar įsivaizduotose akimirkoje. □